

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

SOCIÁLNÍ ROZVOJ A SOCIÁLNÍ POLITIKA V ZEMĚDĚLSTVÍ A NA VENKOVĚ V 8. PĚTILETCE

Vědecký seminář s tímto názvem uspořádala sekce sociologie zemědělství a venkova Čs. sociologické společnosti při ČSAV ve dnech 20.—22. 5. 1987 v Kosově Hoře u Sedlčan.

Seminář zahájil předseda výboru sekce sociologie zemědělství a venkova ing. Zdeněk Krůček, CSc.

Jako první referující vystoupil prof. ing. Filip Hronský, který se ve svém příspěvku zaměřil na *aktuální otázky sociálního rozvoje československé společnosti a výhledu do roku 2000*.

Za podstatu sociálního rozvoje považuje prof. Hronský všestranný rozvoj člověka a uvádí tuto jeho základní strukturu:

1. životní úroveň (jako uspokojování potřeb),
2. socialistický způsob života (způsob reprodukce existence společnosti v historicky daném systému společensko-ekonomických vztahů),
3. práce se zvláštním důrazem na její seberealizační prvky a funkce,
4. rozvoj osobnosti člověka.

Jednotlivé součásti této struktury se vzájemně prolínají.

Ve druhé části svého příspěvku se zabýval *praktickými otázkami vývoje sociálního rozvoje*. Společenská spotřeba dosud rostla rychleji než spotřeba osobní. Je nutno vytvořit podmínky pro vyšší růst osobní spotřeby vyšší kvalitou a inovacemi zboží, změnou jeho struktury, vyvážeností trhu, fungováním služeb atd. V letech 1985—2000 by měla osobní spotřeba vzrůst o 50 % při odpovídajícím růstu společenské spotřeby.

Základní potřebou člověka, která dosud není ani kvantitativně uspokojena, je bydlení (v roce 1985 chybělo více než 300 000 bytů). Významným aspektem posuzování životní úrovně je ochrana a tvorba životního prostředí, rozšiřování volného času (zkracování pracovní doby, prodloužením dovolené).

V závěru si prof. Hronský všímá problému *sociální spravedlnosti*, která se týká celkového hodnocení člověka a jeho postavení ve společnosti a možnosti zabránění deformacím. Se socialistickým způsobem života souvisí životní úroveň, rozhodující význam však má rozvoj společenského a individuálního vědomí a osobnostního profilu člověka.

Dále vystoupil doc. JUDr. PhDr. Antonín Burian, CSc., s referátem o *problému motivačního působení sociálního plánu zemědělského podniku*. Zdůraznil, že nejaktuálnějším úkolem naší doby je aktivizace lidského činitele. Je nezbytné nutné změnit donucovací typ řízení za řízení motivační, které vytváří předpoklad pro zvyšování pracovního výkonu. Obsahem sociálního plánu obecně je vytváření příznivých pracovních a životních podmínek, což je předpokladem stabilizace pracovníků. Teprve po zvládnutí řady pracovních specifík je pracovník schopen dosáhnout plného výkonu, až po dostatečném poznání může docházet k pocitu identifikace s podnikem a jen pracovníci dostatečně identifikovaní se svou organizací jsou ochotni přijímat rizika a angažované jednat. Má-li být podnik schopen dalšího vývoje, musí dosáhnout přiměřené míry stabilizace pracovních sil.

Motivace pracovního chování bývá spojena zejména s peněžní odměnou. Přitom i nástroje sociálního plánování mohou podporovat žádoucí chování. Ve výzkumech brněnského pracoviště byla zjištěna tři stadia sociálního vývoje:

1. orientované na existenční minimum (cca 7 %),
2. orientované na maximální materiální vybavení (cca 28 %),
3. orientované na atraktivní životní způsob (cca 32 %) a nejsilněji frekventované mezistadium 2—3, kdy pracovníci chtějí dosáhnout co nejvyšších výdělků, ale nejsou ochotni se za ně vzdát součástí životního stylu, jež jsou pro ně atraktivní (volný čas, práce neohrožující zdraví, jednosměnný provoz, víkendové volno, seberealizační obsah práce apod.).

Poukázal na to, že u nás je pracovní doba zatím považována za tabu. Přitom u určitých profesí je pevná pracovní doba absurdní. Důležitá je kvalita času a jeho efektivní využití. Jako „sociální preference“ k motivování pracovního výkonu by bylo možno využívat i oblast zdravotní péče, pracovního prostředí apod.

PhDr. Stanislav Buchta hovořil o zabezpečování životních podmínek pro pracovníky zemědělských podniků.

Současnou sídelní síť SSR rozděluje do těchto kategorií:

- A — sídla obvodního významu, která plní i funkci místního významu,
- B — sídla místního významu,
- C — nestředisková sídla vyššího významu,
- D — ostatní nestředisková sídla.

Z hlediska urbanistické koncepce jsou nestředisková sídla neperspektivní, dochází k vytlidňování venkova, zvyšuje se počet neobydlených domů. Koncentrace urbanistických aktivit na venkově je v rozporu s plošným charakterem zemědělské výroby. Doprava do zaměstnání se stává náročnou nejen časově, ale i finančně a spotřebou pohonných hmot. Zhoršují se životní podmínky v nestřediskových obcích. To ohrožuje zabezpečení pracovních sil hlavně v živočišné výrobě. Proto je třeba přehodnotit „projekt urbanizace SSR“ z hlediska výrobních sil a vývoje územních celků a vypracovat koncepci diferencovaného rozvoje venkovských sídel včetně nestřediskových obcí, které hrají významnou úlohu při zajišťování pracovních sil v zemědělství.

O *předpokladech zvýšení účinnosti řízení sociálního rozvoje v zemědělství v příštích letech* hovořila ing. Eva Němcová.

Za nejdůležitější úkol sociální politiky v zemědělských podnicích považuje zabezpečení stabilizovanými pracovníky s kvalifikací odpovídající výrobě a dávající předpoklady k zavádění a využívání poznatků vědeckotechnického rozvoje. Sociální rozvoj se musí stát součástí hospodářského plánování. Bude pravděpodobně nutné stanovit minimální rozsah prostředků na 1 pracovníka na sociální oblast, aby nedocházelo k růstu čistého důchodu organizací na úkor sociální oblasti. Zdůraznila, že je nutno co nejdříve uvažovat o propojení řízení sociálního rozvoje po linii odvětvové, územní a průřezových orgánů.

Doc. dr. Ferdinand Koudelka, CSc., hovořil o problému *bydlení ve vztahu k sociální politice na vesnici a na venkově*. Konstatoval, že mezi hlavní cíle sociální politiky na venkově patří vyřešit otázku bydlení jak kvantitativně, tak kvalitativně, včetně oprav a údržby bytového fondu. Bytový fond na venkově tvoří bývalé zemědělské usedlosti, rodinné domky, někdejší vily, nízkopodlažní bytové domy a ojedinelé i středopodlažní bytové domy. Výrazně převládají rodinné domky a nedílnou součástí většiny obydli je malé domácí hospodářství.

Byty na vesnici jsou přes značnou výstavbu méně kvalitní než ve městech a ačkoliv se podíl méně kvalitních bytů snižuje modernizací i bytovou výstavbou, je jich stále dost a bydlí v nich hlavně vyšší věkové kategorie.

Dále se doc. Koudelka zaměřil na otázku potřeby bytů. Velký problém působí tzv. neprovedená údržba, která může zvýšit odpad starého bytového fondu více, než se předpokládalo (rozsah neprovedené údržby je odhadován na 52 miliard Kčs). Potřeba bytů pro nové kvalifikované pracovníky v zemědělství v 8. pětiletce včetně deficitu bytů ze 7. pětiletky činí cca 143 000 bytů, v roce 2000 bude činit cca 177 000 bytů. Zemědělské podniky v rámci své sociální politiky mohou zabezpečit jen menší počet bytů, mohou však pomoci při individuální výstavbě či modernizaci (finančně, poskytnutím pozemku apod.). Sociální politika ve vztahu k bydlení by se měla orientovat také např. na budování čistíren odpadních vod, likvidaci pevných odpadů a hlavně na respektování předpisů a zákonů zabezpečujících kvalitu životního prostředí, pomoc při zajištění mobilní občanské vybavenosti v nestřediskových obcích atd.

Na závěr se zabýval problémem bydlení obyvatel v poproduktivním věku na vesnici. Kvalita bytů a bydlení je u nich podstatně nižší než u jiných skupin obyvatel, staří lidé nemají síly ani finance na opravy a údržbu. Bydlení starých lidí na vesnici zůstává otevřeným problémem, který zatím nejsme schopni celospolečensky řešit.

S podkladem pro prognózu sociálního rozvoje ČSSR do roku 2010 s názvem *Životní prostředí a péče o životní prostředí v ČSSR* vystoupil dr. Zdeněk Ryšavý.

Zdravé, účelně uspořádané a krásné životní prostředí je nejdůležitějším předpokladem zachování lidského rodu a civilizačního pokroku. Vyzdvihl, že kvalita životního prostředí je problémem prvořadě důležitosti. Integrální součástí vědec-

kého přístupu k lidským potřebám se musí stát ekologický přístup. Zlepšení úrovně životního prostředí v budoucnosti vyžaduje zdokonalení péče o ně v současnosti. Je nutno se zaměřit na nápravu nedostatků způsobených v minulosti a odstranění jejich příčin a vyloučit nové, ekologicky nepříznivé technologie, stavby aj.

PhDr. ing. Věra Majerová, CSc., zaměřila svůj příspěvek na *pracovní podmínky žen jako jeden z indikátorů sociálního rozvoje*. Srovnání výzkumů pracovních podmínek zemědělských žen z roku 1976 a 1986 ukazuje, že změny nejsou příliš výrazné. Asi polovina žen vykonává fyzicky namáhavé práce, přetrvávají stížnosti na nutnost manipulace s břemeny nad 15 kg, obava ze zdravotního poškození, výhrady k hygienickým podmínkám a úrovni pracovního prostředí. Týká se to hlavně pracovnic ŽV a hodnocení pracovního prostředí je horší ve státních statcích než v JZD.

Výsledky Veřejné prověrky bezpečnosti a ochrany zdraví při práci a požární ochrany v roce 1986 výhrady dotazovaných žen k pracovním podmínkám a pracovnímu prostředí potvrzují.

Novou kategorizací rizikových pracovišť došlo ke zvýšení jejich počtu i počtu pracovníků na těchto pracovištích.

Zemědělské podniky musí věnovat větší pozornost odstraňování nepříznivých prvků v pracovních podmínkách žen i péči podniku o matky s dětmi v mimopracovní oblasti, neboť kvalita pracovních a životních podmínek je základním předpokladem pro zlepšování věkové, kvalifikační a profesní struktury žen v zemědělství.

Ing. Alois Slepíčka, DrSc., referoval o *přeměnách venkova v soudobém světě a o postavení naší sociologie venkova*.

První část jeho příspěvku hodnotila přeměny venkova v zahraničí a rostoucí aktivitu mezinárodních sociologických organizací. Stupňuje se zájem společenskovedních organizací o venkovský prostor celosvětově z důvodu rostoucí váhy rozvojových zemí na celkovém počtu obyvatelstva a klíčového postavení venkova při řešení většiny globálních problémů.

V hospodářsky vyspělých kapitalistických zemích se zvyšuje přitažlivost bydlení na venkově, zvýšil se dokonce počet obyvatel venkova v poměru k městské populaci. V evropských socialistických zemích se stupňuje úsilí o efektivnější a kulturnější rozvoj venkova. Jedním z předpokladů je snížení migrace do měst.

Stoupající zájem o rozvoj venkovského prostoru v evropských zemích se projevuje mj. ve značném množství konferencí, symposií a jiných akcí (např. projekt Vídeňského centra, konference v Římě a v Toruni v roce 1986).

Ve druhé části se zabýval postavením sociologie zemědělství a venkova v ČSSR a nutností jejího posílení. S dosaženými výsledky v rozvoji našeho zemědělství a venkova a s rostoucím významem této problematiky v zemích RVHP i v kapitalistických zemích kontrastuje nedostatečná pozornost a podpora věnovaná sociologii venkova v ČSSR, její odloučenost od mezinárodní teorie a praxe.

Dr. Alena Šmídová (s dr. Pavlíčkovou) stručně referovala o *některých úkolech ergonomického charakteru týkajících se sociálního prostředí, pracovních podmínek a jejich přizpůsobení pracovním schopnostem a možnostem pracovníka*, které se řeší v Ústavu racionalizace řízení a práce v Brně.

Úkol „Ergonomická problematika pracovních podmínek v zemědělství“ má vyvodit kritéria pro kategorizaci zemědělských činností. Systém ergonomické kategorizace pracovišť by se měl v oblasti sociálního plánování projevit programy regenerace pracovníků v jednotlivých kategoriích.

Další úkol se zabývá zkvalitněním výběru uchazečů pro náročnější dělnické profese v zemědělství. Autorky poukázaly na to, že při řešení úkolu zabývajících se reprodukcí pracovních sil v zemědělství a sociálního prognózování narazily na problémy nedostatečně rozvinuté sociologické teorie, nedostatečné informační základny, nedostatků v sociální statistice a nedostatečného technického vybavení sociologické analytické činnosti nezbytnou počítačovou technikou (dr. Kutta, Sociológia 1/1987).

Ing. Marie Horalíková se zabývala *rozvojem osobnosti řídících pracovníků jako součástí sociálního rozvoje v zemědělství*. Uvedla, že s rozvojem společnosti a s důslednějším prosazováním vědy do praxe budou stoupat požadavky na řídící pracovníky, zejména na některé jejich schopnosti:

- schopnost pružně a dostatečně rychle reagovat na měnící se potřeby odběratelů;
- schopnost a ochota rozhodovat v nepřehledných situacích s rostoucí neurčitostí podmínek;
- umění řídit, motivovat, stimulovat kolektiv k tvůrčí a kvalitní práci;
- mít smysl pro nové, využívat nové, pokrokové metody.

Řídící pracovník musí mít široké znalosti odborné, politické a ekonomické. Důležitá je také orientace v psychologii.

Dále se dr. Horalíková zabývala výzkumem předpokladů řídicích pracovníků dvou JZD na základě psychodiagnostických testů. Výsledky zkoumání ukázaly, že někteří řídicí pracovníci neplní všechny požadavky kladené na jejich osobnost. Přitom je jasné, že nároky na osobnost řídicích pracovníků, na jejich široký kulturní profil, klid, rozvahu apod. se budou stupňovat. Komplexnější rozvoj osobnosti řídicích pracovníků schopných lépe a efektivněji pracovat i odpočívat, vychovávat a být vzorem pro podřízené by měla umožnit jiná koncepce cyklické přípravy nebo postgraduálních kursů. Jejich těžiště by mělo být v náviku řešení situací, v aktivních metodách výuky.

Prof. PhDr. Rudolf Franěk, CSc., seznámil přítomné s některými otázkami vývoje struktury zemědělských závodů v NSR. Hovořil o tom, že vláda NSR se orientuje na rolnická hospodářství tzv. rodinných závodů. Za téměř 35 let (1950—1984) výrazně poklesl počet zemědělského obyvatelstva, hlavně ekonomicky aktivních osob (na 26,4%). Zemědělská výroba v NSR v uvedeném období podstatně vzrostla, v řadě produktů bylo dosaženo soběstačnosti, v některých oblastech výroby existují značné přebytky. Snížil se počet zemědělských závodů s nejmenší výměrou půdy, zvýšil se počet i podíl závodů s vyšší výměrou. Došlo k výraznému snížení námezdních sil. Proces vytlačování malovýroby se projevuje bezprostředně opuštěním zemědělského podnikání zejména drobnými a středními rolníky, ale také nerovnými podmínkami malovýroby, neschopností držet krok s velkými zemědělskými závody.

Příspěvek doc. ing. Hanuše Schimmerlinga, CSc., byl zaměřen k některým otázkám vybavení venkovských regionů infrastrukturou. Zdůraznil, že řada venkovských obcí má nepříznivé podmínky, ať už z důvodů ekologických, nebo (hlavně v pohraničí) nízké hustoty osídlení. Zde je také špatné vybavení infrastrukturou, hlavně pokud jde o zásobování a služby, což zřejmě zhoršuje podmínky v těchto oblastech, a bez skutečně účinných opatření zejména na úseku infrastruktury může dojít k těžko napravitelným škodám. Návrhy na zlepšení se týkají oblasti dopravy a mobilizace zásobovacích zařízení (event. služeb), které sice problémy nedostatečného vybavení infrastrukturou neodstraňují, ale redukuji je.

PhDr. Jana Šindlářová hovořila o sociálních problémech veterinárních lékařů a techniků v 8. pětiletce.

Dopad na efektivnost práce, seberealizaci v práci mají některé dispozice ve struktuře pracovních sil: počet veterinárních pracovníků, teritoriální a věkové rozložení, feminizace, otázky kvalifikace, průběhu adaptačního procesu, změny v charakteru práce a postavení veterinární služby.

Ing. Věra Dvořáková, CSc., hovořila o prognóze vzdělávání v zemědělství. Vzdělání výrazně ovlivňuje morální profil jednotlivce i společnosti a způsob života. V ZPoK není dostatek kvalifikovaných odborníků hlavně v ŽV, existují také disproporce mezi CSR a SSR, funkční místa jsou často obsazována pracovníky bez příslušné kvalifikace. Existuje obava, že požadavky na vysokoškolská místa pro budoucnost jsou podceněny. V prognóze do roku 2010 se počítá s úplnou vyučeností u vybraných profesí a zařazením nových předmětů. Inovace v zemědělství (počítače, biotechnologie, robotika apod.) si vyžádají změny v systému vzdělávání, ale i změny v sociální struktuře zemědělských podniků a sídel. Identifikace s prací v zemědělství bude kromě vzdělání ovlivňována i možnostmi blízkosti bydliště a pracovního prostředí.

Všechny referáty přednesené na semináři byly velmi kvalitní. Také diskusní příspěvky byly velmi otevřené a neformální, jako ostatně celá atmosféra semináře.

Seminář umožnil konfrontaci názorů, seznámil s úkoly a problémy různých pracovišť. Lze si jen přát, aby podněty z tohoto semináře byly využity pro řešení problémů sociálního rozvoje a sociální politiky.

Ivana Bočková, prom. soc., VÚEZVŽ Praha